

УДК 331
ББК 65.01

**ОИДИ ХУСУСИЯТҲОИ ИСТИФОДАИ
САРМОЯИ ИНСОНӢ
ДАР ИҚТИСОДИЁТИ МИНТАҚА**

Назаров Абдушукур Абдурахимович - доктори илмҳои иқтисод, Арбоби шоистаи илм ва техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, профессори кафедраи иқтисоди муҳандисӣ ва менеҷменти Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи акад. М.Осимӣ. 734042, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуҷанд, кучаи ба номи Ленин, 226, e-mail: anazarov_mtm@rambler.ru

Набиева Ҳусниҷон Наимовна - омӯзгори калони кафедраи иқтисоди муҳандисӣ ва менеҷменти Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи акад. М.Осимӣ. 734042, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуҷанд, кучаи ба номи Ленин, 226, e-mail: nabievax@mail.ru

**К ВОПРОСУ ОБ ОСОБЕННОСТЯХ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО
КАПИТАЛА В РЕГИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИКЕ**

Назаров Абдушукур Абдурахимович - доктор экономических наук, Заслуженный деятель науки и техники Республики Таджикистан, профессор кафедры инженерной экономики и менеджмента Политехнического института Таджикского технического университета им. акад. М.Осими. 734042, Республика Таджикистан, г. Худжанд, ул. Ленина, 226, e-mail: anazarov_mtm@rambler.ru

Набиева Ҳусниҷон Наимовна - старший преподаватель кафедры инженерной экономики и менеджмента Политехнического института Таджикского технического университета им. акад. М.Осими. 734042, Республика Таджикистан, г. Худжанд, ул. Ленина, 226, e-mail: nabievax@mail.ru.

**ABOUT THE FEATURES OF THE USE
OF HUMAN CAPITAL IN THE REGIONAL
ECONOMY**

Nazarov Abdushukur Abdurakhimovich - Doctor of Economics, Honored Worker of Science and Technik of the Republic of Tatarstan, Professor of the Department of Engineering Economics and Management of Polytechnical Institute of Technical University by name acad. M. Osimi. 734042, Republic of Tajikistan, Khujand city, Lenin str, 226, e-mail: anazarov_mtm@rambler.ru

Nabieva Khusnijon Naimovna - Senior Lecturer, Department of Engineering Economics and Management of Polytechnical Institute of Technical University by name acad. M. Osimi. 734042, Republic of Tajikistan, Khujand city, Lenin str, 226, e-mail: nabievax@mail.ru.

Вожаҳои калидӣ: сармояи инсонӣ, хусусияти сармояи инсонӣ, маориф, тандурустӣ, фарҳанг, сатҳи саводнокиӣ, давомнокии умри аҳоли.

Дар мақола хусусиятҳои ташаққул ва истифодаи сармояи инсонӣ дар иқтисоди минтақа баррасӣ карда шудааст, зеро ҳар як кишвар дар сатҳи макро ва дар сатҳи минтақа хусусияти хоси худро дорад, ки дар дигар минтақаҳо вуҷуд надорад ё рушд накардааст. Аз ин рӯ, муаллифон барои омӯзиши ин масъала адабиёти хориҷӣ ва ватаниро баррасӣ кардааст. Барои ҳамин дар мақола истифодаи сармояи

инсониро вобаста ба 3 гурӯҳи хусусиятҳои омилӣ тавсия медиҳад: демографӣ, иҷтимоӣ -иқтисодӣ ва иқтисодӣ. Дар заминаи омезиши унсурҳои алоҳидаи гурӯҳҳои демографӣ ва иҷтимоӣ иқтисодии хусусиятҳо, гурӯҳи чорум - фаъолияти меҳнатӣ, ки хусусиятҳои истифодаи сармоия инсониро тавсиф мекунад, таҳия шудааст.

Ключевые слова: человеческий капитал, особенность человеческого капитала, образование, здравоохранение, культура, уровень грамотности, продолжительность жизни населения.

В статье исследуются особенности формирования и использования человеческого капитала в региональной экономике, так как у каждой страны на уровне макро и на уровне региона есть отличающиеся особенности, которые у других регионов либо отсутствуют либо неразвиты. Поэтому, для изучения данной проблемы со стороны авторов проведен обзор зарубежной и отечественной литературы. Рекомендовано использовать человеческий капитал в зависимости от 3 групп факторов: демографические, социально – экономические и экономические. На основе комбинации отдельных элементов демографических и социально-экономических групп особенностей разработана четвертая группа – трудовая активность, характеризующая особенности использования человеческого капитала.

Key words: human capital, feature of human capital, education, health care, culture, literacy level, life expectancy of the population.

The article examines the features of the formation and use of human capital in the regional economy, since each country at the macro and regional levels has a distinctive feature that is either absent or undeveloped in other regions. Therefore, to study this problem, the author's reviews foreign and domestic literature. The paper recommends using human capital depending on 3 groups of factorial characteristics: demographic, socio-economic and economic. At the basis of a combination of individual elements of demographic and socio-economic groups of characteristics, a fourth group has been developed - labor activity, which characterizes the features of the use of human capital.

Дар замони муосир ба усулҳои гуногуни назариявӣ ва методологии омӯзиши иқтисодиёти минтақа диққати махсус дода мешавад. Нақши муҳимро тадқиқот ва идоракунии сармоия инсонӣ ба ҳисоб меравад. Мафҳуми сармоия инсонӣ тавассути сармоиягузорӣ ба соҳаи маориф, тандурустӣ, фарҳанг, таҷрибаи истеҳсолӣ ва ҳавасмандии онҳо ба истеҳсолот ва дигар унсурҳои, ки дар натиҷаи истифодаи самараноки он ба шахс даромад меоранд, ташаккул меёбад.

Барои амиқ омӯختани сармоия инсонӣ дар иқтисодиёт чӣ гуна ташаккул ва истифода мешавад ва муайян кунем, ки муаллифони гуногун дар тадқиқоти худ қадом хусусиятҳоро ба назар мегиранд, мо аввал аниқ мекунем, ки ҳуди калимаи «хусусият» чист. Тибқи луғати иқтисодӣ хусусиятҳо ҳамчун хусусияти ҳосе фаҳмида мешаванд, ки аз дигарон фарқ мекунад. Акнун дида мебароем, ки олимони иқтисоддонҳои хориҷӣ ва ватанӣ хусусиятҳои истифодаи сармоия инсониро дар иқтисодиёт чӣ гуна баррасӣ мекунад.

Ҳамин тавр, Носков К.А. дар мақолаи худ қайд мекунад, ки хусусияти рушди сармоия инсонӣ дар минтақа дар он аст, ки маъмурияти ин минтақа сармоиягузориро ҳамаҷониба дастгирӣ намуда, бунёди корхонаҳои нав ва таҷдиди корхонаҳои мавҷуда, аз ҷумла тавассути бунёди технопаркҳо ҳавасмандгардонӣ менамояд.[1]

Муаллиф қайд мекунад, ки хусусияти минтақа ин аҳолии дорои маълумоти олӣ мебошанд, ки 22,9 фоизи шумораи умумии аҳолиро доро мебошад. Ба ғайри ин, кластерҳои озӯқаворӣ ва дорусозӣ ташкил карда шуда, маъмурияти вилоят тавачҷуҳи махсусро ба навоарӣ, илм ва табақаи мардуми эҷодкор ва инчунин истифодаи механизмҳои нави арзёбии рушди минтақа аз ҳисоби сармоия умумӣ истифода мебарад.

Дар қори илмии Дабаина Н. Н. хусусияти ташаккули сармоия инсонӣ дар Ҷумҳурии Бурятия баррасӣ шуда, қайд карда мешавад, ки дар ин минтақа афзоиши пасти аҳоли аст, ки сабаби он таваллуднокии кам аст.[2]. Сабаби он, аввалан, паст шудани сатҳи зиндагӣ ва тағйирёбии навъи таваллуд, ки дар натиҷаи раванди индустрикунонӣ дар минтақа ба вучуд омадааст, дуюм, бо бехтар шудани шароити зиндагонии ҳиссаи алоҳидаи аҳоли ба он оварда расонидааст, ки он ба «қиматшавии» вақти волидайн барои тарбияи фарзандон сарф мешавад, бинобар ин, баланд шудани сатҳи зиндагӣ на ҳамеша нишондиҳандаи афзоиши таваллуд мебошад.

Олима Белая Н.В. хусусиятҳои ташаккул ва истифодаи сармоия инсониро дар соҳаи кишоварзӣ баррасӣ менамояд [3]. Дар қораш қайд карда мешавад, ки агар ташкилот хоҳад сармоия инсониро ба

даст орад ва имкони рушди минбаъдаи сармояи инсониро дошта бошад, бояд дар фаъолияти худ равиши систематикиро истифода барад, ки банақшагирии кадрҳо, маркетинги кадрҳо, қабул ва интихоби кадрҳо, нигоҳдорӣ ва тақмили кадрҳоро дар бар мегирад

Муаллиф пешниҳод мекунад, ки кластери таълимӣ ташкил шавад, ки яке аз вариантҳои самараноки истифодаи сармояи инсонӣ мебошад. Кластери таълимӣ тавассути ташаккули кадрҳои босифат ва имкониятҳо қонеъ гардонидани талаботи бозори меҳнат ба рушди соҳаи муайян мусоидат намуда, дар натиҷа самаранокии истифодаи захираҳои меҳнатии минтақаро афзун менамояд.

Ба ақидаи Васильева Е.Н. хусусияти ташаккули сармояи инсонӣ дар иқтисодиёт бояд диққати бештарро ба мунтазам баланд бардоштани савияи дониш ва таҳассуси корманд дар шароити тағйирёбии технология, ташкили рақобатпазирии истеҳсолот; нигоҳ доштани сармояи тандурустӣ дар дараҷае, ки ба талаботи прогресси илму техника мувофиқ бошад; таъмини ҳаракат - интиқоли сармояи инсонӣ ба ҷойҳои бозорӣ бо баландтарин самаранокии истифодаи он. Ташаккули сармояи инсонӣ ва рушди ҷузъҳои он як раванди сармоягузори бисёрсатҳӣ буда, дар омезиши мухталиф сармоягузориҳои хонаводаҳо, корхонаҳо ва давлатро дар бар мегирад. [4].

Муаллифи дигар Мусаэлян А.Е. қайд мекунад, ки дар Чопон, ки ба сиёсати чандинасраи ҷудоқунӣ (изолятсионӣ) риоя карда, ҳамеша дараҷаи баланди инкишофи капитали инсонӣ вучуд дошт [5].

Муаллиф бар ин назар аст, ки яке аз имконоти истифодаи самараноки сармояи инсонӣ таъсиси кластери таълимӣ мебошад. Кластери таълимӣ тавассути ташаккули кадрҳои дорои сифат ва имкониятҳои ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯ ба рушди соҳаи муайян мусоидат намуда, дар натиҷа самаранокии истифодаи захираҳои меҳнатии минтақаро афзун менамояд.

Дар қорҳои илмӣ олимони ватанӣ инчунин омӯзиши назарияҳои сармояи инсонӣ низ баррасӣ шудааст. Ба ин гуна қорҳои илмӣ Нурмаҳмадов С.Ч., Пулотова М.Д., Хоркашов И.С., Ходиев И.А., Кеджаев М.Т., Акрамова З.Б., Абдуллозода Н.Р. ва дигарон.

Дар қори Ҳодиев И.А., «Хусусиятҳои рушди сармояи инсонӣ дар давраи гузариш», афзоиши нақши инсон дар муносибатҳои муосири иқтисодӣ аз сабаби таъдил додани дониш ба манбаи асосии стратегӣ, тағйирот дар бозори ҷаҳони меҳнат ва афзоиши равандҳои муҳочират [6]. Дар қори ӯ идорақунии равандҳои рушди сармояи инсониро бо дарназардошти таҷқими равандҳои муҳочират ва дигаргуниҳои институтсионалӣ дар барзиёдати меҳнат дар минтақа баррасӣ мекунад.

Муаллифи дигар Хоркашов И.С. дар қори худ «Хусусиятҳои минтақавии амнияти иқтисодии рушди сармояи инсонӣ» чунин мешуморад, ки рушди он бештар ба таъмини амнияти он ва фароҳам овардани шароити зарурӣ барои тақрористехсоли он вобаста аст [7]. Ба фикри ӯ, тақмил додани қисмҳои хусусии сармояи инсонӣ, аз қабилӣ маориф ва нигоҳдории тандурустӣ барои рафъи ақибмонии иқтисодию иҷтимоии мамлакатҳои алоҳида имконият фароҳам меоварад

Ҳамин тариқ, мо ба ҳулосае омадем, ки хусусиятҳои истифодаи сармояи инсонӣ дар минтақаҳо аз рӯи шумораи аҳоли, сатҳи таваллуд ва фавт, сатҳи таҳсилот ва шуғл, равандҳои муҳочират (хуруҷ ё камшавӣ), рушди илму техника, қонуни қоидаҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, ки бевосита ба сифати истифодаи сармояи инсонӣ дар ин минтақа таъсир мерасонанд, дарбар мегирад.

Ҷадвали 1

Хусусиятҳои ташаккул ва истифодаи сармояи инсонӣ дар иқтисодиёт аз ҷониби муаллифони гуногун

Муаллифон	Хусусиятҳои ташаккул ва истифодаи сармояи инсонӣ дар иқтисодиёт
А.Ф.Лисков	Ӯ қайд мекунад, ки муҳимтарин моликияти сармояи инсонӣ характери динамикии он, инчунин хусусияти хавфе мебошад, ки соҳибкор хангоми харидани қувваи қорӣ ба дӯш мегирад.
Зайтсева Н.А.	Хусусиятҳои ташаккули сармояи инсонӣ ин насли ҷавон мебошад, ки қорфармо мечӯяд, ки ба онҳо чунин шароити қорӣ фароҳам оварад, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки худбаёнӣ кунанд, на ба қорҳои муқаррарӣ машғул шаванд.
Петрова Е.А.	Системаи муосири тақрористехсоли ҷамъиятиро метавон ҳамчун тақрористехсоли инноватсионӣ тавсиф кард, ки ба донишҳои нави илмӣ, технологияҳои иттилоотӣ , хизматрасонӣ ва маҳсулоте, ки ба сармояи инсонӣ асос ёфтааст.

Васильева Е.Н.	Хусусиятҳои ташаккули сармояи инсонӣ аз тағйир додани сохтори сармоягузорӣ иборат аст, ки бинобар зарурати пайваста баланд бардоштани сатҳи дониш ва таҳассуси корманд дар шароити тағйирёбии технология, ташкили рақобатпазирии истеҳсолот, нигоҳ доштани сатҳи саломатӣ, ки ба талабот ҷавобгӯ бошад ва барои таъмини ҳаракат - ҳаракати сармояи инсонӣ ба сатҳи бозор бо самаранокии баландтарини истифодаи он таъмин бошад.
Носков К.А.	Хусусияти минтақа шумораи зиёди аҳолии дорои маълумоти олии мебошад ва дар ин минтақа шумораи зиёди ширкатҳои дорои сармоягузориҳои хориҷӣ барои рушди сармояи инсонӣ бо рушди системаи инноватсионии кластерҳои озукаворӣ фаъолият мекунанд.
Дабаина Н.Н.	Хусусияти минтақа метавонад ба тағйири сохтори соҳавии иқтисодиёт дар самти саноати кӯҳӣ ва мудофиавӣ ба зарари соҳаи мошинсозӣ, саноати сабук ва хӯрокворӣ, сатҳи нокифояи инкишофи зерсохтор мебошад, ки сатҳи пасти сармояи инсониро нишон медиҳад.
Белая Н.В.	Ҳамин тариқ, агар афзоиши аҳолии қобили меҳнат коҳиш ёбад, пас ба соҳаи кишоварзӣ ҷавонони на он қадар дорои неруи баланд ва қобилиятҳои баландтарини сармояи инсонӣ меоянд.
Васильева Е.Н.	Хусусиятҳои ташаккули сармояи инсонӣ аз тағйири сохтори сармоягузорӣ дар чунин шакли мушаххаси сармоя, ки зарурати пайваста тақмил додани сатҳи дониш ва таҳассуси корманд дар шароити тағйирёбии технология ва ғайраро иборат аст.
Мусаэлян А.Е.	Дар қор қайд шудааст, ки дар Чопон дараҷаи баланди зиндагӣ ва индекси тараққиёти нерӯи инсонӣ ва дарозтарин умри одамон ба ҳисоб меравад. Дар айни замон хароҷоти нигоҳдории тандурустӣ дар Чопон 8,1 фоизи ММД-ро ташкил медиҳад, яъне. дар мамлакат ба саломатии халқ диққати калон дода мешавад.
Леонтьева А.Н.	Татбиқи самаранокии иқтисодии иҷтимоӣ минтақа аз ворид намудани низоми идоракунии дар татбиқи низоми шарикӣ иҷтимоӣ муассисаҳои таълимӣ бо субъектҳои соҳибкорӣ, хадамоти шуғли аҳоли ва мақомоти шаҳрдорӣ вобаста аст.
Васильева Е.В., Некрасова Е.И	Хусусиятҳои кишоварзии Русия инҳоянд: вазъи демографӣ, сатҳи баланди урбанизатсия, рейтингҳои пасти нуфузи касбҳои кишоварзӣ, инфрасохтори заиф дар деҳот, маориф ва дигар паҳлӯҳои манфӣ.
Ходиев И.А.	Ҳангоми идоракунии равандҳои рушди сармояи инсонӣ, равандҳои муҳоҷират ва дигаргуниҳои институтсионалӣ дар минтақа бояд ба назар гирифта шавад.
Хоркашев И.С.	Тақмили қисмҳои хусусии сармояи инсонӣ — маориф ва нигоҳдории тандурустӣ барои рафъи қафомонии иқтисодию иҷтимоӣ мамлакатҳои алоҳида имконият фароҳам меоварад.

Дар асоси гуфтаҳои дар боло зикршуда, ҳамаи хусусиятҳои дар боло овардашударо дар расми 1 якҷоя менамоем.

Расми 1 – Хусусиятҳои истифодабарии сармояи инсонӣ дар иқтисодиёти минтақа

Дар асоси маълумоти расми 1, ки фикру мулохизаҳои муаллифони гуногун оид ба хусусиятҳои истифодаи сармояи инсонӣ оварда шуда, онро ба 3 гурӯҳи хусусиятҳои омилҳо муайян карда шудаанд: демографӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва иқтисодӣ. Дар асоси омезиши унсурҳои алоҳидаи гурӯҳҳои демографӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ хусусиятҳои гурӯҳи чорум – ҷабҳои меҳнатӣ ташаккул ёфтааст, ки хусусияти истифодаи сармояи инсониро тавсиф мекунад.

Мо чунин ақида дорем, ки хусусиятҳои истифодаи сармояи инсонӣ ин шумораи синну соли қобили меҳнат, сатҳи саводнокӣ ва маърифати аҳоли, сатҳи маблағгузори соҳаи тандурустӣ ва сатҳи зиндагии аҳолии кишвар, инчунин ҷабҳои меҳнати аҳоли ва захираҳои меҳнатӣ.

АДАБИЁТ

1. Носкова К.А. Хусусиятҳои рушди сармояи инсонӣ дар вилояти Владимир // Тадқиқоти муосири илмӣ ва навоариҳо. 2013. №4 [Манбаи электронӣ]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2013/04/23678> (санаи дастрас: 20.11.2016).
2. Дабаин Н.Н. Ташаккул ва истифодаи самараноки сармояи инсонӣ дар иқтисодиёти минтақавӣ. Санкт-Петербург, 2002, 86 с.
3. Белая Наталья Владимировна Дисс. “Хусусиятҳои ташаккул ва истифодаи сармояи инсонӣ дар бахши кишоварзии иқтисод (дар асоси маводи минтақаи Олтой)”, Барнаул 2015, 33 с.
4. Васильева Е.Н. Хусусиятҳои ташаккули сармояи инсонӣ дар иқтисоди пас аз бӯҳрон. Ростов на Дону, 2007 <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-formirovaniya-chelovecheskogo-kapitala-v-postkrizisnoi-ekonomike#ixzz58dwXexC2>
5. Мусаэлян А.Е. Хусусиятҳои ташаккули сармояи инсонӣ дар ҷиҳати саломатӣ дар мисоли Ҷопон. Маҷаллаи масъалаҳо ва мушкилоти иқтисод ва менеҷмент дар ҷаҳони муосир. \ Маҷмӯаи ақолаҳои илмӣ дар асоси натиҷаҳои конфронси байналмилалӣ илмию амалии №3, Омск, 2016.315с.

6. Ходиев Д.А. Хусусиятҳои рушди сармои инсонӣ дар давраи гузариш (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон): Дис. Канд. иқтисод Илмҳо: К - 08.00.05 / Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. Душанбе, 2010. <http://www.tguk.tj>
7. Хоркашов И.С. Хусусиятҳои минтақавии амнияти иқтисодии рушди сармои инсонӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон): Дис. Канд. иқтисод Илмҳо: К - 08.00.01 / Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ. Душанбе, 2009. www.ttu.tj.

LITERATURE

8. Noskova K.A. Features of the development of human capital in the Vladimir region // Modern research and innovation. 2013. No. 4 [Electronic resource]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2013/04/23678> (date accessed: 20.11.2016).
9. Dabain N.N. Formation and effective use of human capital in the regional economy. Saint Petersburg, 2002, 86 p.
10. Belaya Natalia Vladimirovna Diss. “Features of the formation and use of human capital in the agricultural sector of the economy (based on materials from the Altai Territory)”, Barnaul 2015/33 p.
11. Vasilyeva E.N. Features of the formation of human capital in the post-crisis economy. Rostov-on-Don, 2007 <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-formirovaniya-chelovecheskogo-kapitala-v-postkrisisnoi-ekonomike#ixzz58dwXexC2>
12. Musaelyan A.E. Features of the formation of human capital in the aspect of health on the example of Japan. Journal of Issues and Problems of Economics and Management in the Modern World. \ Collection of scientific papers based on the results of the international scientific and practical conference No. 3, Omsk, 2016.315 p.
13. Khodiev D.A. Features of the development of human capital in a transition period (on the example of the Republic of Tajikistan): Dis. Cand. econom. Sciences: К - 08.00.05 / Tajik State University of Commerce. Dushanbe, 2010.<http://www.tguk.tj>
14. Khorkashov I.S. Regional features of economic security of human capital development (on the example of the Republic of Tajikistan): Dis. Cand. econom. Sciences: К - 08.00.01 / Tajik Technical University named after Academician M.S. Osimi. Dushanbe, 2009. www.ttu.tj.